

helyi lakosság ellenszenvvel tekintett az állami központosításra és modernizációs tervekre. Ugyancsak az egyes régiók közti teherviselés és a visszaszármaztatott adók problémáját mutatja a két világháború közötti Jugoszláviában napirenden lévő vita, miszerint melyik ország-rész, illetve melyik nemzet fizeti a legtöbb adót. Demeter Gábor leszögezte, hogy az adóteher nagyságát a jövedelem határozza meg, s ahhoz kell viszonyítani az adóterhelést, majd a korabeli nemzeti szempontrendszeren felülemelkedve megállapította, miszerint a Vajdaság után Bosznia-Hercegovina egy főre jutó adója a legmagasabb a bevételekhez viszonyítva.

Magától értetődően nem vállalkozhattunk a három kötet még csak vázlatos összefoglalására sem, a néhány kiragadott példával csak a kötetek gazdagságát, a folyamatok összetettségét kívántuk jelezni. Összességében elmondható: a munka abból a szempontból is jelentős, hogy a magyar szakirodalomban mindeddig hiányzott egy olyan átfogó, komparatív gazdaság- és társadalomtörténeti összefoglalás a Balkánról, amely a jelenségeket a világgazdasági trendek figyelembevételével tárgyalja. A közkézen forgó szintézisekhez képest – amelyek elsősorban a gazdasági fejlődésre koncentrálnak (mint például Michael R. Palairt vagy John R. Lampe művei), vagy pedig a modernizáció szemszögéből, esetleg egy nagyobb régió részeként vizsgálják a balkáni folyamatokat (mint Ránki György és Berend T. Iván könyvei) – Demeter Gábor nagy hangsúlyt fektetett az egyes emberek, rétegek adaptációs stratégiáira, az egyes társadalmi csoportok életminőségének változásaira, valamint a társadalmi mobilizáció lehetőségeire és formáira. Ezen belül különösképpen arra, hogy az egyes felemelkedő rétegek – többek között az újsütetű politikai mozgalmak – tagjai milyen környezetből származnak. Kiemelt jelentőséget kap az elemzésben a kérdés, hogy az egyes kormányzatok miből kívánták finanszírozni modernizációs törekvéseiket, illetve rendszerük fenntartását. Mindazonáltal a kötetek se nem könnyű, se nem optimizmust sugalmazó olvasmányok. Egyrészt figyelmet követel a sok adat, a táblázatok és ábrák tömkelege, másrészt nem egyszerű szembenézni azzal sem, hogy az adott pillanatban hasznosnak tűnő intézkedések hosszú távon mennyi negatív hatással jártak a későbbi fejlődés szempontjából. A Balkán világgazdaságban elfoglalt helyének, valamint társadalmi arculatának történeti bemutatása, illetve ezek összevetése a különböző nagy régiók fejlődési ütemével nem sejtet optimista képet. De a szerző nem is erre törekedett.

Bíró László

József Pap

PARLIAMENTARY REPRESENTATIVES AND PARLIAMENTARY REPRESENTATION IN HUNGARY (1848–1918)

Peter Lang Edition, Frankfurt am Main 2017. 181 oldal

Az utóbbi időben hazai történész körökben is egyre inkább teret nyert a közkeletű vélekedés, amely szerint „ha valami nem jelenik meg angolul, az nemzetközi értelemben olyan, mintha nem is létezne”. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy a magyar kutatóknak ne lenne elsőleges feladata az anyanyelven történő publikálás, azt azonban igen, hogy időnként a transznacionális történetírásához szorosan nem kötődő témákkal is érdemes a nemzetközi közönséget megcélolni. Különösen igaz ez, ha nemzetközi mércével mérve is újszerű elméleti koncepciókat, metodológiát vagy kutatási eredményeket tudunk felmutatni. Minden bizonnyal ilyen

megfontolások vezették Pap József egri történészt is arra, hogy egy neves német kiadónál angol nyelven és monografikus formában adja közre hosszú évek szorgos prozopográfiai kutatómunkájának eredményeit.

Aki valamelyest ismeri Pap József és munkatársai tudományos tevékenységét, az bizonyára tudja, hogy a magyar fordításban *Parlamenti képviselők és parlamenti képviselet Magyarországon (1848–1918)* című kötet fő erőssége innovatív módszertanában rejlik. A kutatás alapját ugyanis egy olyan nagyszabású számítógépes adatbázis adja, amely összesen 28 fő adattáblából áll, és amely jelenleg mintegy 4800, főként dualizmus kori történelmi személyről tartalmaz információt. A személyek egy 69 oszlopból és 4500 sorból álló, tehát 310 500 adategységet tartalmazó táblázatban kerültek rögzítésre, míg a hozzájuk tartozó tevékenységeket egy 42 oszlopból és 21 900 sorból álló, azaz 919 800 adategységből álló táblázat tartalmazza. Az automatizált lekérdezéseknek köszönhetően az egyes szereplőkről, illetve a hozzájuk köthető politikai, társadalmi és gazdasági tevékenységekről elviekben százazres nagyságrendben hívhatók le adatok. Ez a grandiózus adatbázis tette lehetővé a szerző és munkatársai számára az adatrögzítés és adatelemzés bonyolult folyamatát, a klaszterelemzés statisztikai módszerének használatát és a választástörténet térinformatikai analízisét is.

Pap Józseféké a történeti forrásokat tudományos pontossággal rögzítették, így a felhasznált adatok ugyanúgy visszakereshetők, mint a hagyományos szövegközpontú módszertanok esetében. Az adatbázis legfőbb forrásait természetesen a korszak közismert leltárai adják, úgymint az 1848–49-es honvédségi almanachok, a magyar arisztokrácia geneológiai adattárai, a parlamenti képviselők név- és címjegyzékei, az országgyűlési almanachok, valamint a magyar országgyűlés irományai és naplói. Egy olyan tétel, mint például a sokkötetes *Képviselőházi Napló*, egyetlen elemként került feltüntetésre, így a 250 tételt tartalmazó teljes forráslistát méltán nevezhetjük pártját ritkító forrásbázisnak.

A szerző az adatbázison alapuló kutatási eredményeit korábban már számos magyar nyelvű tanulmányában publikálta, illetve 2014-ben az Akadémiai Kiadó gondozásában összefoglaló tanulmánykötetet is közreadott a témában *Tanulmányok a dualizmus kori magyar parlamentarizmus történetéből* címmel. Mivel ezek a statisztikai adatokban bővelkedő, nem éppen olvasható publikációk elsősorban a téma iránt részleteiben és módszertanában is érdeklődő hazai történészekhez szóltak, (joggal) nem lehetett elvárni, hogy átfogó képet nyújtsanak a dualizmus kori magyar választásokról és parlamentarizmusról. Ezzel szemben az angol nyelvű kötet címe kissé félrevezetőnek tűnik, szerkezete pedig csalódást okozhat azoknak, akik most kezdtek érdeklődni a téma iránt, és a korszak magyar történelmének alaposabb ismerete nélkül átfogó kép reményében veszik kezükbe a kötetet. Az angol nyelvű munka egyes fejezetei lényegében a korábbi magyar résztanulmányok kisebb-nagyobb változtatásokkal megjelent angol fordításai, tehát az egyes részeket sok esetben csak a tágabb témakör, illetve a kutatás módszertana köti egymáshoz.

Meglátásom szerint a kötet címéből, műfajából és nyelvéből adódóan átfogóbb narrációt, átgondoltabb szerkezeti felépítést és a kontextusnak mélyebben megágyazó bevezető és összekötő fejezeteket igényelt volna. Ugyancsak hiányzik a parlamentarizmuskutatás elméleti dilemmáinak bemutatása, illetve érintőlegesen van csak jelen a magyar sajátosságok nemzetközi viszonylatban történő értelmezése. A kötet hátoldalán olvasható leírás szerint a szerző szándéka az volt, hogy a magyar parlamentarizmus működésének és problémáinak bemutatásával világosabb képet nyújtson a dualizmus kori magyar országgyűlésről. Ez a monografikus igény azonban mintha elveszett vagy legalábbis szétaprózódott volna az esettanulmányos (case studies) fejezetekben. A kötet makroszerkezeti hiányosságai természetesen nem csökkentik az egyes fejezetek tudományos értékét: ha az olvasó a könnyvet nem monográfiaként, hanem tanulmánykötetként veszi kézbe, sokkal inkább megmutatkoznak annak erősségei.

Az első (a számozás szerint második) fejezetben Pap József a modern magyar parlamenti rendszer kialakulását vizsgálta, rámutatva azokra a problémákra, amelyek még a kései rendi korszakból eredtek. Döntő fontosságú kérdés, hogy 1848 vajon mennyiben tekinthető kiindulópontnak a dualizmus kori parlamentarizmus történetének vizsgálata során, azaz hogy milyen mértékű kontinuitás állt fenn az 1848-as, az 1861-es, illetve 1861 utáni magyar országgyűlések között. A szerző a kérdés megválaszolására egyfelől a választójoggal rendelkező társadalmi csoportokat, másfelől a magyarországi és erdélyi képviselők körét vizsgálta, és statisztikai elemzés útján mutatta ki a dualista korszakkal fennálló kontinuitás mértékét és dinamikáját.

A kötet második fejezetében (magyar fordításban: *Két választás Magyarországon. Az országgyűlési képviselők társadalmi összetétele a 20. század első évtizedében*) a szerző az 1901-es és 1905-ös választásokon felhatalmazást nyert képviselők társadalmi hovatartozásának összehasonlító elemzésére tett kísérletet. Az összehasonlító szempontok szinte minden fontos tényezőt felölelnek, úgymint a képviselők születési idejét és helyét, esetleges nemesi származását, vallását, regionális kötődését, valamint nemzetiségi és párhovatartozását. Ugyancsak táblázatokkal és grafikonokkal illusztráltan került alapos bemutatásra a képviselők iskolai végzettsége, polgári foglalkozása, jövedelem- és birtokviszonyai, társadalmi szerepvállalása, továbbá külföldi utazásaik jellemző célpontjai, valamint udvari előmenetelük és katonai rangjuk is.

A harmadik fejezet az *1887 és 1905 közötti országgyűlési választások eredményeinek statisztikai vizsgálata* címet kapta. Pap József először a képviselők fluktuációját tette vizsgálat tárgyává a két választás között eltelt közel két évtized távlatában, beleértve az időközi választásokat is. Ezt követően az 1887-es és 1905-ös választások klaszterelemzésével vizsgálta az egyes választókerületek klaszterbesorolása, a nemzetiségi viszonyok, illetve az egyes pártok választási eredményei között fennálló összefüggéseket. A mélyreható statisztikai elemzésnek köszönhetően nemcsak az egyes választókerületek csoportosítására nyílt lehetősége, de az országos pártpreferencia-viszonyok megrajzolására is. A szerző a dualizmus kori magyar berendezkedés egyik belső ellentmondását is érzékeltette: a nemzetiségi kérdéstől szorongatott szabadelvű kormány az ország belső területein elhelyezkedő magyar ajkú városok és régiók felülreprezentálására törekedett, ezzel azonban éppen a függetlenségi ellenzék politikai súlyát növelte saját kárára.

A soron következő fejezetben ismét összehasonlító elemzést olvashatunk. A magyar fordításban *Szabadelvű és Munkapárti választási eredmények és képviselők 1901 és 1910 között* című elemzés egy politikailag és társadalmilag egyaránt érdekes kérdésre keresi a választ: mennyiben tekinthető kontinuuusnak a hatvanhetes előd-, illetve utódpart képviselőcsoportjának összetétele? Figyelemreméltó különbség, hogy bár a Munkapárt honatyái többnyire fiatalabbak voltak, általában később kezdték közéleti karrierjüket a Szabadelvű Pártban politizáló elődeiknél. Ugyanakkor a két pártot egyértelműen összeköti, hogy politikai bázisterületüket egyaránt az ország nemzetiségek lakta választókerületei alkották.

A kötetet lezáró ötödik és hatodik fejezetben a magyarországinál is problematikusabb erdélyi választási rendszer került bemutatásra. Előbbi *A választójog és a választókerületi beosztás problematikája Erdélyben (1848–1877)* címet kapta, és két sarkalatos dátum között mutatja be az erdélyi választójog körüli vitákat. Már az 1848-as választójogi törvény is felforgatta az évszázadokig különálló Erdély belpolitikai viszonyait, ugyanakkor az 1877-es szabályozás – amely az első világháborúig meghatározta az erdélyi vármegyék választókerületi beosztását – sem tudta megnyugtatóan rendezni a kérdést. Az *Úrrá tenni a nemzetet a tömeg felett. A választójogi reform és az erdélyi választók összetételének kérdése* című zárófejezet az erdélyi választók számát, belső arányait és etnikai összetételét vizsgálta az első világháborút megelőző időszakban. Pap József egyértelműen rávilágított arra, hogy a századfordulós reformelképzelések,

valamint maga a Tisza István-féle 1913-as országos választójogi törvény mennyire jelentős mértékben épült az erdélyi nemzetiségi kérdés jelentette „veszélyzetre”.

A szerző *Konklúzió* címmel egy rövid záró fejezetet is illesztett a kötet végére. Az angol nyelvű olvasót azonban, aki a témával történő ismerkedéskor sokszor csak a bevezetőt és/vagy a konklúziót olvassa el, ennél a résznél csalódás érheti, ha a téma egészéről szeretne egy összefoglalót kapni. Ez a fejezet valójában nem elemző-következtető, hanem kronológiai lezárása a kötet témájának, hiszen a szerző itt a magyar parlamentarizmus első világháború alatti történetével foglalkozik. Ahogy Pap József is írja, a magyar politikai rendszer különös utat járt be a nagy háború idején: amíg Németországban és Ausztriában a katonai vezetés uralkodott a politika felett és a parlamentarizmus valójában nem működött, addig az Egyesült Királyságban és Franciaországban a kormány koalíciós együttműködéssel szélesítette parlamenti támogatottságát. Mindeközben Magyarországon a Tisza István vezette kormány kérte és igényelte ugyan az ellenzék támogatását, de nem vonta be őket a háborús kormányzásba. A zárófejezet témája tehát rendkívül érdekes, és mélyebb elemzésre adna lehetőséget, ezért is fájó rendkívül rövid terjedelme, különösen az első világháborús centenárium tükrében.

Ahogy a kötet egyes fejezeteire pillantunk, nem kétséges, hogy Pap József évtizedes kutatómunkája megérett egy komoly angol nyelvű publikációra. A tudományos alaposággal felépített újszerű módszertan, az interdiszciplináris megközelítés, a rendkívül gazdag forrásbázis és a bravúros számítógépes statisztikai elemzésen nyugvó újszerű kutatási eredmények mind-mind indokolták a kötet a megjelenését. Ugyanakkor nem lehet megkerülni a kérdést: ha úgy döntött a szerző, hogy a magyar nyelven nem olvasó, szélesebb közönséghez fordul, akkor miért nem törekedett arra, hogy saját kutatásait domináns mértékben használva, de átfogó módon, monografikus formában mutassa be a dualizmus kori magyar parlamentarizmus történetét? Ha pedig ez nem volt cél, akkor miért nem olyan címet és szerkezetet adott munkájának, amelyet az egyébiránt kiváló tanulmánykötet megérdemelt volna?

Székelly Tamás

Tamás Ágnes

PROPAGANDAKARIKATÚRÁK ELLENSÉGGKÉPEI SZARAJEVÓTÓL PÁRIZSIG

Kalligram, Bp. 2017. 343 oldal

Tamás Ágnes kötete fontos hozzájárulás az első világháborútól a második végéig tartó időszak kelet-közép-európai mentalitástörténetének értelmezéséhez. Elsősorban magyar politikai karikatúrákat elemző munkája nagyságrendileg azonos terjedelemben mutat be a környező országokból származó (osztrák és cseh, illetve délszláv) gúnyrajzokat is. A széles forrásbázis miatt az eredmények valóban túlmutatnak a magyar történeti kontextuson: a kibontakozó összkép megengedi általánosabb felismerések megfogalmazását a birodalmak utáni Köztes-Európa nyilvánosságában megfigyelhető folyamatokról. A monográfia többszáz karikatúrát mutat be, különböző szempontok alapján rendezi elemzési egységekbe, míg az olvasóban – ahogy a könyvben halad tovább – egyre rétegzettebb és gazdagabb benyomás alakul ki, elsősorban a kis nemzetek egymásról és a világról alkotott képeiről.

A szerző több szempont alapján közelítve vezeti be munkája fő, empirikus részét. Pontosan bemutatja a forrásbázist, amiből kiderül, hogy a fenti, főbb forráscsoportok mellett